

literatură de specialitate în acest domeniu. Mica broșură de prezentare a unei expoziții devine astfel un prețios auxiliar pentru o privire generală a problemei Hallstattului illiric.

Nu se poate trece cu vederea că și în țara noastră

s-au publicat o serie de studii și se fac cercetări de mare importanță pentru completa lămurire a Hallstattului și a Latène-ului.

Ion Berviu

CARL ROEBUCK, *Ionian Trade and Colonisation, Monographs on Archaeology and Fine Arts sponsored by the Archaeological Institute of America and the College Art Association of America IX, New York, New York, 1959, 148 p. și 4 pl.*

În știința noastră este de mult așteptată o lucrare care să examineze din nou, cu toate mijloacele pe care le permit cercetările moderne, istoria Ioniei și rolul ei în dezvoltarea civilizației grecești. După abandonarea teoriei panionismului, această regiune a lumii elene a fost oarecum neglijată atât de arheologi cât și de istorici. Mai mult decât atât: o nouă tendință se face simțită în ultimul timp: aceea de a deschide proces lumii ioniene, reducând la proporții minore importanța ei în istoria Greciei. Această tendință prea sistematică, apărută în lucrările unor învățați englezi și americani¹, a stîrnit de altfel numeroase critici². În astfel de împrejurări o carte despre Ionia arhaică nu putea fi decât binevenită.

Lucrarea lui Carl Roebuck nu este însă o monografie, în accepția riguroasă a cuvîntului. Autorul nu examinează analitic și critic toate sectoarele problemei. Ea are mai degrabă caracterul unei dări de seamă detaliate a studiilor filologice și arheologice întreprinse

pînă acum în această chestiune, cu unele puncte de vedere personale. Expunerea faptelor este fără îndoială corectă și cuprinde cea mai mare parte a bibliografiei apărute pînă în 1955³, cu o singură mare lacună, pe care o vom preciza imediat.

Cartea se poate împărți în două. Prima parte se ocupă, din punct de vedere topografic, de Ionia arhaică și orașele sale — pe de o parte — iar pe de alta, de Ionia în cadrul relațiilor ei comerciale cu vecinii din Asia Anterioară și din Grecia propriu-zisă. Autorul orientează discuția în funcție de problema, mult dezbătută astăzi, a rolului acestei regiuni în transmiterea influențelor orientale. El examinează mai întîi relațiile cu Frigia și Lydia și apoi cele cu Siria și Cipru, în sfîrșit raporturile cu Grecia metropolitană. Interesantă mi s-a părut ideea lui R. D. Barnett, susținută și de autor, potrivit căreia relațiile dintre Frigia și orașele Greciei Asiatice trebuie studiate pornind nu atât de la identificarea obiectelor importate (rare și nesemnificative), cit mai ales de la studiul influențelor exercitate de o civilizație asupra celeilalte. Astfel, poate deveni mai clar unul din drumurile puterii influențe orientale, care s-a revărsat ca o « ploaie de aur » asupra tinerei civilizații elene în plină formare. Această cale trecea prin regatul legendarului rege Midas, către lumea ioniană din vestul Anatoliei. Așa cum au dovedit-o

¹ Îndeosebi G. M. Hanfmann, J. H. Jongkees și R. M. Cook.

² K. Schefold, *Orient, Hellas und Rom in der arch. Forschungen seit 1939*, Berna, 1949, p. 79; P. Demargne, *La Crise Dédalique*, Paris, 1947, *passim*; E. Will, *Ioniens et Doriens*, Strasbourg, 1956, *passim* în special, p. 58, n.2, p. 308—318; H. Gallet de Santerre, *Delos primitive et archaïque*, Paris, 1958, p. 208; H. Bengtson, *Griechische Geschichte*, München, 1950.

³ Deși cartea a apărut în 1959, unele lucrări importante apărute cu doi-trei ani înainte, nu sînt folosite. De exemplu: E. Will, *Ioniens et Doriens*, Strasbourg, 1956; T. J. Dunbabin, *The Greeks and their Eastern Neighbours*, Londra, 1957; de asemenea articolele lui: J. Boardman, *BSA*, 1957 (despre coloria de la Al Mina); C. Weickert, *Istanbuler Mitteilungen*, 1957 (despre săpăturile de la Milet); E. Akurgal, *Anatolia*, 1957 (despre săpăturile de la Daskyleion) etc.

însă cercetările recente, drumul cel mai frecventat din Orient spre Grecia era acela care lega, peste mare, coasta nordică a Siriei și Cipru cu malurile Egeei. Roebuck demonstrează că Ionia nu era ocolită de acest drum.

Concluziile formulate de autor în prima parte a lucrării sale nu pot fi însă socotite definitive; tabloul Ioniei în epoca arhaică nu este complet. Aceasta nu se datorește atît metodei sale de lucru (deși i s-ar putea aduce reproșul că examinează datele arheologice, cu ochi de istoric, nu de arheolog, ceea ce îl face să primească fără rezerve o serie de informații arheologice neclare ¹), cît stadiului mai degrabă înapoiat în care se află cunoștințele privind harta arheologică a Ioniei arhaice. În chip nemeritat, această regiune era pînă de curînd una dintre cele mai puțin cunoscute ținuturi ale lumii elenice. Așa cum reiese și dintr-unul din capitolele cărții pe care o discutăm în aceste pagini, orașele ioniene sînt în marea lor majoritate necercetate. Pînă de curînd nu se făcuseră săpături sistematice și ample în nici unul dintre ele, pentru perioada dinaintea ocupației persane. Fuseseră excavate numai unele sanctuare arhaice situate în afara orașelor, ca Heraionul din Samos sau Artemisionul din Ephes. Abia după 1950 au început săpăturile anglo-turcești pe scară mare de la Smyrna (ale căror rezultate complete au început să fie publicate numai din 1959 în *BSA*, după apariția cărții lui Roebuck) și după 1956 cele germane de la Milet, precum și cîteva cercetări recente în Chios și la Phocaea. Este semnificativ în acest sens că unele dintre cele mai importante orașe ioniene arhaice nu sînt încă definitiv localizate (așa de pildă, Ephes, Colophon, Priene și, pînă de curînd, Milet). Ni se pare deci în momentul de față, temerară o încercare de a defini istoric, dar pe temeiuri arheologice, rolul orașelor ioniene în epoca arhaică. Iată de ce unele dintre concluziile lui C. Roebuck (ca, de exemplu, acelea bazate pe frecvența diverselor categorii de ceramică descoperite în orașele

ioniene) sînt provizorii, dacă nu chiar premature.

Ultima parte a cărții tratează despre mișcarea de colonizare. Cauzele acestei mișcări sînt, în concepția lui C. Roebuck, de natură economică. Astfel el deosebește trei direcții în care s-a orientat colonizarea ioniană: prima spre vestul Mediteranei, a doua spre sudul Traciei, Hellespont și Propontida, și, în sfîrșit, a treia, către coastele Mării Negre. Aceste trei direcții sînt caracterizate în titlurile celor trei capitole destinate lor, drept « The Search for Metals », « The Search for Land » și « The Search for Food ». Împărțirea este prea sistematică (nu explică, de pildă coloniile din sud, ca Naucratis) și nici intru totul corectă (comerțul cu grîu nu a fost singurul și poate nici principalul țel al instalării coloniștilor de pe țărmurile Mării Negre, după cum constituirea unor hinterlanduri agricole nu caracterizează numai colonizarea ioniană din Tracia, Hellespont și Propontida). Din nefericire însă și în această parte a lucrării se resimte faptul că autorul este mai mult filolog decît arheolog; de aceea unele probleme ca aceea a cronologiei întemeierilor, care cer o cunoaștere aprofundată a materialului arheologic, sînt incomplet studiate ². De asemenea regretăm că autorul ignorează o parte din cercetările recente efectuate după al doilea război mondial, în coloniile pontice și în teritoriile din preajma lor. El nu cunoaște decît parțial săpăturile sovietice și nimic despre cercetările românești. Așa se explică de ce din bibliografie lipsesc lucrările importante ale lui S. Jebelev, T. Knipovici, A. A. Iessen, V. D. Blavatski, S. Bondar, V. Skudnova, R. Vulpe. Em. Condurachi, S. Dimitriu și M. Coja, Chr. Danov etc. Fără cunoașterea acestor cercetări nu este posibil de a scrie, în momentul de față, istoria colonizării ioniene din Marea Neagră. Nu este de mirare, deci, de ce această parte a cărții lui C. Roebuck este neinteresantă și săracă în idei.

¹ Așa se explică și unele formulări imprecise; de pildă autorul vorbește despre ceramica rodiană și ioniană din sec. VII î.e.n. ca despre două categorii distincte, fără însă a preciza pe ce criterii face această distincție.

² Există și unele confuzii de genul acesta: Tyras este localizat la Odessa; sau Olbia și Berezan sînt socotite drept două orașe deosebite, cel puțin în epoca arhaică, întemeiate concomitent la sfîrșitul sec. VII î.e.n.

Așa cum arătam la începutul dării noastre de seamă, se așteaptă de mult o sinteză istorică a istoriei Ioniei arhaice, întemeiată pe ultimele cercetări filologice și arheologice. Lucrarea lui C. Roebuck nu este însă cartea pe care o aștep-

tăm. Sperăm că ea va fi scrisă totuși, cu toată informația necesară, evident, după publicarea principalelor rezultate ale săpăturilor în curs din orașele Ioniei.

Petre Alexandrescu

GÜNTHER KLAFFENBACH, *Griechische Epigraphik* (« Studienhefte zur Altertumswissenschaft » hersg. von Bruno Snell u. Hartmut Erbse, Heft 6). Göttingen, Vandenhoeck & Rupprecht, 1957, 107 p., in-16°.

O carte de epigrafie greacă se poate scrie într-o sută sau într-o mie de pagini, și nu-i desigur exagerat să se spună că alternativa din urmă prezintă mai puține dificultăți decît prima. Pentru a acumula exemple și a întocmi tablouri comparative e nevoie numai de o bună bibliotecă și de hărnicie, pentru a condensa în cîteva capitole experiența unei vieți de muncă într-un domeniu vast și complex e nevoie de luciditatea și de discernămintul care fac pe adevărații cercetători și pe adevărații profesori. Günther Klaffenbach întruște într-un grad superlativ aceste calități și broșura a cărei apariție o semnalez reprezintă, din acest punct de vedere, nu numai simpla inițiere într-o disciplină anevoioasă, destinată studenților și începătorilor, dar, într-o măsură poate și mai mare, reflecțiile unui învățat asupra propriei indeletniciri, rodul unei lungi experiențe împărtășite în puține pagini tovarășilor de specialitate.

Sub acest raport, însăși alcătuirea volumușului mi se pare semnificativă, care nu cuprinde decît puține capitole, privind aspectele de căpetenie ale disciplinei epigrafice în ansamblu: după primele trei împărțiri, închinatelor unor probleme generale, alte șase, tratînd aspecte speciale, cu multă sobrietate dar cu o precizie ce nu lasă nimic de dorit. Paragrafele preliminare înfățișează teme ca: definiția și însemnătatea epigrafiei, istoricul studiilor de epigrafie greacă, introducere în bibliografia epigrafică (alte referințe bibliografice, amănunțite, se dau la sfîr-

șitul fiecărui capitol). Cît privește capitolele speciale, sînt închinatelor: originii scrierii grecești, modului de transmitere a inscripțiilor, formei și cuprinsului principalelor categorii de inscripții, limbii, datării, sistemelor de editare a inscripțiilor grecești.

Cum nu poate fi vorba să înfățișez aci punctele de vedere ale autorului în toate aceste probleme (ar fi să reproduc în bună măsură cuprinsul cărții), mă mulțumesc să consemnez punctul lui de vedere într-o chestiune controversată ca aceea a originii alfabetului grec, căreia descoperirile recente din arheologia egeeană și descifrarea linearului B i-au conferit în anii din urmă o arzătoare actualitate.

Fără să excludă o influență indirectă a scrierilor « miceniene » A și B asupra formării alfabetului grec, Klaffenbach, credincios unei tradiții milenare, atribuie principalul merit în elaborarea acestui alfabet înriuririi alfabetului fenician, despre care nu uită să adauge că ni se înfățișează astăzi numai ca *unul* din sistemele de scriere ale semințiilor semite, alături de cele descoperite în zilele noastre la Sinai, Ras Shamra și în alte locuri. După pilda aceluia alfabet fonetic și-au creat grecii pe al lor, într-un punct al lumii egeene unde contactul cu semii era frecvent și anume, după o ipoteză mai plauzibilă decît altele formulate anterior, în Rhodos. Despre vremea realizării acestui uriaș pas înainte pe calea civilizației europene, Klaffenbach crede că începutul sec. al IX-lea ar reprezenta « data cea mai tîrzie » la care ne putem gîndi; cît privește cea mai veche inscripție greacă astăzi cunoscută, aceasta ar fi de văzut într-un text din Atena (Kirchner, *Imagines inscr. Attic.*, pl. I/1).

Pentru epigrafistul începător, dar și pentru cel dispunînd de o oarecare experiență, e evident